

1964

En oversigt

ved Carl Trock.

Naturligvis samlede kirkeminister Bodil Kochs nytårsbetragtninger over kirkens forhold og bebudelsen af reformkommissioner stor opmærksomhed. Interessen slap ikke de emner, selv om andet også kom på dagsordenen i årets løb.

Der var forventninger, men også usikkerhed og skepsis. Dansk Kirketidendes redaktør, pastor P. Riemann — der ellers voldsomt var draget til felts mod ønsker om en reformkommission, han frygtede kirkeforfatning (DKt 42) — fandt, at en strukturkommission »ikke kan skade«, og m. h. t. præsteuddannelsen var reformer ventet med længsel (KD 3/1). Men der var skepsis¹. I en omtale af strukturproblemerne (behandlet i »Dansk Kirkeliv«) hedder

Ved henvisninger bruges følgende forkortelser: DKt = Dansk Kirketidende; Ft = Folketingstidende; IMT = Indre Missions Tidende; JyPo = Jyllands-Posten; KD = Kristeligt Dagblad; KP = Kristeligt Pressebureaus udsendelser; MrBl = Menighedsrådenes Blad; PrfBl = Præsteforeningens Blad; Sjt = Sjællands Tidende; AAST = Aarhus Stiftstidende. Årstal angives kun, når det ikke er 1964.

¹) Det skönt de grundtvigske selv møder beslægtede problemer (jfr. her p. 191 f.). »Der synes gennemgående ikke at være behov for det grundtvigske i byerne« (Birkedal Nielsen, DKt 424), og på landet måtte de foretage en frontforkortelse ved sammenslutningen af De danske Ungdomsforeninger og De danske Gymnastikforeninger — »et forsøg på at redde hvad reddes kan før det endelige skibbrud« (Riemann, DKt 306 f.). Valg- og frimenighederne må stadig afgive flere og flere præster til sognemenighederne og har svært ved at finde afløsere.

det: »Selvfølgelig skal den kristne kirke på jorden tude med de ulve — effektiviteten, succes'en, reklamen — som den er iblandt«. Men megen aktivitet sker på bekostning af det, »som dog først og fremmest er kirkens opgave: besindelsen, fordybelsen, meditationen« (DKt 490, 370 f., dog 290 f.). Heller ikke sognepræst Paul Knudsen ville være for optaget af, hvad kirken skal gøre for at »følge med«. Der var i stedet grund til at besinde sig på, hvad kirke er, og at se, at vi har »en kirkeordning, der ikke findes bedre nogetsteds« (Vartovbogen 76 ff., jfr. Birkedal Nielsen, *ibid.* 139 f., Østergaard-Nielsen, Sjt 25/1).

I en årsoversigt i Indre Missions kalender »Det nye år« blev der ikke ofret mange ord på kirkeministerens tanker. Og i Indre Missions Tidende fik ministeren vel tak — »der var såvist brug for de spændende ting« — sammen med bekymringer for øget »regereri« i kirken, som også kunne få folk til at slå sig til ro og tro, at der blev sørget for alt (Henrik Christiansen, IMT 83, jfr. 403). På forespørgsel fandt IMs formand, Kr. Friis det »udmærket med en drøftelse af kirkens hele struktur«, især hvis der kom en sognemedhjælperordning (KD 3/1). Det viste sig også siden, at IM selv måtte igang med principielle drøftelser af hele sit arbejde (KD 4/12, 11/12).

Andre steder var forventningerne mere udtalt, blandt andet i Menighedsrådenes Blad, hvor der dog tilføjedes: »at der bør udvises nogen varsomhed m. h. t. forsøg på at gennemføre alt for radikale ændringer af vor kirkes struktur« (23 f.). Nu var der jo også, som biskop Westergaard Madsen skrev, taget fat »med en næsten visionær kraft og dynamisk sigte«, som nok kunne tage vejret fra mange. Men de tanker, der var udtrykt i nytårsartiklen var »ekspONENT for en levende overvejelse i vor kirke af dens opgaver i dagens samfund.« En grundtvigsk kollega havde da også sagt biskoppen, at hvis han havde været grundtvigianer, ville han sige, at ministeren »ligesom Heimdal hører græsset gro« (Berl. Tid. 12/1). Så kunne

vrderingerne svinge meget. Lige fra at man begyndte 10 år for tidligt (biskop Baun, KD 3/1) til, at det var 100 år for sent (biskop Høirup, KP 24/11).

Så kom da også snart fra næsten alle sider gammelkendte eller nye ønsker om ændringer: Menighedsrådene (MrBl 23 f., 103, 106, 108), kirkens funktionærer (KD 17/1), ungdomsorganisationerne (se især KD jan.—febr., samt 31/3) og de kirkelige institutioner (KD 21/7, 22/8, KP 24/11, Fra Menighedsplejen 45, jfr. Jørgen Bøgh, KD 2—3/1, AAST 3—4/7, Religionslæreren 73)².

Kirkeministeriet pålagde da også »strukturkommissionen« mange opgaver. Det henstillede — uden dermed at begrænse arbejdsområdet — til kommissionens formand, biskop Westergaard Madsen, at følgende spørgsmål blev taget op på baggrund »af tidens udvikling og den rivende ændring af samfundets struktur«: 1) en rimeligere fordeling af præsternes arbejdskraft, 2) om der bør indføres specialpræster til supplerende af den gamle sogneinddeling, som ministeriet »finder det rigtigt« at opretholde, 3) en sogne-medhjælperordning, 4) om lægfolk i større omfang kan drages ind i kirkeligt arbejde, 5) om folkekirkens økonomiske ordning er tidssvarende, 6—8) forholdet til det frivillige kirkelige arbejde, til det mellemkirkelige arbejde og til valgmenighederne.

²) Jfr. også Kirkefondets overvejelser og initiativer fra 15. april-udvalget vedr. præsteuddannelsen, byarbejde, reklame m. v. (årbog 39 ff., 46 ff.). Om arbejdsdeling mellem bypræster, se Fyns Tid. 7/6. Overvejelser om miljøpræster, bl. a. KP 29/9, Dansk Kirkeliv 78 ff. — Det samlende arbejde rundt om i stifterne udbygges; der meldes om flere præstekursus, velbesøgte stiftsmøder og udvidede landemøder. Sidst fik Ribe sit stiftsblad og i Århus samledes bisp og provster en ekstra gang til drøftelse af tidens kirkelige problemer, det levnedes landemødet ikke tid til. — I Ålborg stift vil biskop Erik Jensen oparbejde ansvarlighed for et større område, et provsti eller lignende, så præsterne drøfter problemerne der og hjælper hinanden med at løse dem. De »synes fremtidig at få en løsere tilknytning til sognene, og det kan de passende vænne sig gradvist« (AASt 25/9).

Kunne så mange emner ordnes, blev det ikke bare ord, omend måske kloge ord, spurgte biskop Erik Jensen (Berl.Tid. 9/8, jfr. Johs. Müller, KP 2/6). Og er der ikke i folkekirken to så helt forskellige synspunkter, at man ikke kan enes om reformer, føjede sognepræst Johs. V. Sørensen til (Vendsyssel Tid. 11/7). Den tidl. kirkeminister Jens Sønderup — som i øvrigt var ængstelig for, at ændringerne skulle gøre kirken fremmed for de ældre — formanede sin efterfølger: Kan hænde, at her sættes kræfter »i bevægelse, som det senere kan være svært nok at styre« (KD 27/10).

Kommissionen kom ud i strid modvind, inden den kom igang. Det skyldtes sammensætningen. — Når man ser den, må man spørge sig, om vi lever i et demokratisk samfund eller under enevælden, sagde sognepræst dr. Lørfeldt (KD 16/9). Kristeligt Dagblad, som havde tilbageholdt kritik, måtte give ham ret: Arbejdet fik en skæv start; flertallet i kommissionen var skåret over samme folkekirkelige læst, ministerens egen. Højrefløjen i kirken var ikke repræsenteret (KD 17/9, jfr. bl. a. Reformatio 91). Kritikken blev også taget til følge, men året gik til ende og kommissionen var igang, før det skete.

Kirkens ydre rammer.

Nu var kirkeministerens planer ikke udtømt alene med den kommission, der blev nedsat 3 andre. En kommission (med politisk repræsentation og med kontorchef Arne Truelsen som formand) skal tage sig af de problemer, som finansieringen af kirkebyggeriet rejser. Biskop Westergaard Madsen blev formand for endnu en kommission, om pastoralseminariets forhold. Biskop Schiøler blev formand for den sidste, der skal gennemgå kirkens administration.

Kirkebyggeriet er næsten gået helt i stå. Det har betydning på flere måder, det bremser samtidig oprettelsen af

nye embeder ifølge hidtidig praksis. Det hindrer igen overflytning af præster til byerne, hvis de ellers vil flytte derind? (IMT 567). Ministeriet fik da også opfordringer til at ændre sin praksis (PrfBl 27, SjT 14/11), ja langt videregående krav syntes at vinde frem. I stedet for at prøve at spare præster på landet, bør der oprettes langt flere embeder i byerne, så der bliver en præst for hver 2.000 indb., foreslog biskop Høirup. Det større udbud skal nok kalde flere præster frem, tilsvarende gik det for skolens vedkommende (AASt 29/12 1963, jfr. JyPo 21/3, PrfBl 92, 846, 848)³. Men de problemer der da melder sig for kirkebyggeriet berørtes næsten ikke, og de er allerede overvældende.

Kun ét ordinært kirkebyggeri er igang, i Århus bygges Langesnæs kirke. I hovedstadsområdet er to selvbyggerkirker under opførelse, og her indviedes to vandrekirker (Avedøre, Vigerslev; om planer om flyttelige kirker i Ålborg stift, se KD 25/3, 10/9). Sker der ikke nogen ændring, da må vi erkende, »at statens folkekirkelige favntag er blevet et kvælertag«, hed det på Kirkefondets årsmøde (årbog 34 ff.)⁴. — Et lyspunkt var der dog,

³) Der var i 1964 en afgang fra præstegerningen på 65 (dødsfald og afskedigelser), mens der oprettedes 2 nye embeder. Det modsvarede af: 20 teol. kandidater, 4½ embede indvundne ved sognesammenlægninger og 3 lægfolk, der blev præster (PrfBl 621; 869, 914; tilladelse givet til at søge præsteembede, se PrfBl 304, 382, 402, 725, 790, 932). Hertil kom dog en særlig stor tilgang fra valg- og frimenigheder, kirkelige organisationer, ydre mission og seminarier, en tilgang der nok vil udljævnnes noget ved tilsv. afgang. De grundtvigske menigheder klarede sig dog i flere tilfælde med ikke-teologer. — Til det teol. studium meldte der sig 84, heraf 22 kvinder. — Bisperne om præstemangelen, se KD 17/11; præsteforeningens ængstelse for ikke-teologer, se PrfBl 29 og 504, 867, 881, 912, 929 (Magleby-sagen).

⁴) I eget navn begyndte Kirkefondets formand, direktor Højsgaard en kirkelig aktion for at skaffe billige boliger til unge. Kristeligt Dagblad bakkede kraftigt sagen op, Menighedsplejerne og »Kirkefondets bestyrelsesmedlemmer« støttede, men snart blev der stille om sagen

at der i Gladsakse (Lunde-Hyldegård) kan bygges en kirke udover den kvota, der er afsat til kirkebyggeri. Ministeren tog Kirkefondets henvendelse op (jfr. her p. 410 f.) og fik gennemført en lov for denne kirke alene. Den opføres samtidig med hele kvarteret — hvad der er »uomgængeligt nødvendigt« — og betales helt ved lån, der tilbagebetales over den kirkelige ligning. I Folketinget udtalte Bodil Koch, at hun ikke havde tænkt sig at forlade det princip for finansieringen, som er udtrykt i loven fra 1956, blot at supplere det, så der ved kirkebyggeriet »ligesom bliver to strenge at spille på«. Det var dog blevet nødvendigt med almindelig ændring, idet de høje byggeomkostninger gør det mere og mere vanskeligt for de private komitéer at skaffe de nødvendige midler (Ft 3164 f., 3622 ff., 4412, 4551, Till. A 1069, B 575, C 337)⁵.

Endnu et forhold giver baggrunden for den kommission, som skal behandle kirkebyggeriets problemer — helst så hurtigt at der i folketingssamlingen 1964/65 kan fremsættes et lovforslag. — Menighedsrådene rejste på deres årsmøde ønsket om, at de får ret og pligt til at sørge for

(KD 11—12/3, 24/3, 14/4, 15/5, Berl. Tid. 5/4). Om grundtvigsk støtte og modvilje mod den »kirkelige filantropi« og dens formodede motiver, se DKt 150, 185 og Højskolebladet 257.

⁵) Der var velvilje overfor kirken og ministeren ved 1. beh. Lejligheden til en principiel drøftelse blev næsten ikke benyttet, kun den konservative ordfører, pastor Gottschalck-Hansen berørte fremtiden: Han var betænkelig ved, at statsstøtten faldt bort, »det er nu engang grundlovsfæstet, at staten skal være med i billedet«. Faldt den bort, så kunne den kirkelige ligning blive så høj, »at folk siger: vi har ikke råd til at være medlem af folkekirken«. Det var heller ikke nødvendigt, at den gjorde det, for velfærdsstaten var ikke karrig på andre områder, der tangerer kirkens, og den ville næppe heller være det her. Måske blev man så de »triste indsamlinger kvit«. — Ministeren og andre ordførere var ikke så ængstelige for ligningen i byerne, den forblev nok mindre tyngende end i de mindre landsogne. Hun fortsatte: Gjørde det egentlig noget at belaste den kirkelige ligning? Vi kunne da »få en ægte prøve på, om folkekirken er folkets kirke, altså om man vil betale de penge, det koster at have en levende og aktiv folkekirke«.

det nødvendige kirkebyggeri, og om at byggeriet i større omfang kan finansieres over den kirkelige ligning (MrBl 106, 141, jfr. spørgsmål, Ft 6084). Hvor meget kommer der ud af kommissionens arbejde? Biskop Erik Jensen venter sig »noget epokegørende nyt« (Berl. Tid. 9/8). Kirkefondet gik i hvert fald til arbejdet med fordomsfrihed. Bestyrelsen fandt, at frivilligheden hidtil har vist sig at være af stor værdi, og den svigter heller ikke i disse år. Men hvis udviklingen kommer dertil, »at staten anerkender sin pligt til på forsvarlig måde at dække folkekirkens behov for nye kirker, således at udgifterne dertil afholdes enten gennem statstilskud eller af den kirkelige ligning, vil Kirkefondet hilse denne udvikling med glæde« (årbog 43, jfr. KD 13/2, 26—27/8).

Menighedsrådene fik opfyldt deres lange nærede ønske om en forhøjelse af *rådighedsbeløbet* (MrBl 24, 103). Skønt ministeren mente, »at de lokale myndigheders private rådighedsbeløb egentlig burde være lovgivningsmagten og ministeriet uvedkommende«, så stillede hun ikke forslag derom. Den »meget store ændring« måtte først overvejes i struktur- og forvaltningskommissionerne. Praksis for anvendelsen af midlerne blev uændret, og fortsat »under nøje kontrol« (Ft 3651 f., 4325 ff., 4411, 4550 f., Till. A 1599, C 339). — Selv fik ministeriet forhøjet sit rådighedsbeløb, men rigtignok også under kontrol. For Venstre blev betænkeligt, da ministeren antydede planer om en friere brug af pengene, ikke blot til deltagelse i mellemkirkeligt arbejde, men bl. a. også til en arkitektkonkurrence om selvbygger-kirker og til tekniske og kunstneriske eksperimenter vedrørende kirkebyggeri (Ft 4127 f., 4317 ff., Till. B 547, C 329).

Dernæst *præsteuddannelsen*. Lovforslaget om et efteruddannelsesinstitut (jfr. her p. 416) fik en let gang gennem Folketinget. Det ønskede dog lægfolk i bestyrelsen, og at præster udenfor folkekirken kan komme på »præste-højskolen«, hvis der er plads (Ft 2505 f., 2586, Till. B 171,

C 123). Højskolen vil blive indrettet i lejede lokaler i hovedstadsområdet, indtil »Vatelunden« kan overtages (PrfBl 724). Det er endnu uvist, hvornår den kan komme igang. Men forstanderen er udpeget, det blev universitetsadjunkt, pastor Chr. Thodberg (KD 4/12, 12/12). — Næste skridt blev så udvalget om pastoralseminariet. Man håber, at det kan slutte sit arbejde til juni 1965 (KD 31/12).

Det udvalg, som skal tage sig af den *kirkelige administration*, kan synes at have fået den overkommeligste opgave (jfr. Erik Jensen, Berl. Tid. 9/8). Men det er ikke sikkert, at det kan nøjes med en tiltrængt rationalisering. Indenrigsministeren har planer om en central for personregistrering, det kan få følger for »kirkebøgerne« (om borgerlig modstand, se Sjt 3/12, Vejle Amts Folkeblad 3/12). Skal man glæde sig over de planer, eller gå imod dem? meningerne er stærkt delte (t. eks. Vendsyssel Tid. 11/7, DKt 370 f.).

Inden vi forlader kirkeministeriets domæne, må afskedigelsen af sognepræst *Harald Søbye* nævnes. Den advarsel, som han havde fået (jfr. her p. 417), hjalp ikke. Hans prædiken 2. påskedag (Søbye: »det skrappeste jeg endnu har sagt i kirken«, Politiken 31/3) førte til afskedigelse, med $\frac{2}{3}$'s pension. Det skete under offentlighedens fulde bevågenhed, men uden dens støtte til hans synspunkt, at sagen drejede sig om forkyndelsesfriheden i kirken⁶.

⁶) Ministeren gav sin motivering offentligt: Sagen drejede sig ikke om forkyndelsesfriheden men om, hvorvidt den »folkekirkelige ordening — den ydre ramme af love, vedtægter og anordninger« omkring den frie forkyndelse — skulle bestå. Kirkens »rammeordning betyder ikke, at den evangelisk-lutherske kirke i Danmark står for hvad som helst. Det gør den ikke, hverken hvad forkyndelse eller den ydre ordening angår«. Der måtte være »en kant«, her var den klart overskredet. Der var vist megen langmodighed, nu var afskedigelsen »rigtig, ja uundgåelig«, hvis folkekirken ikke skulle blive den »alt-tålende ... den latterlige« (Aktuelt 9/5). — Søbye fik kun spredt støtte udenfor sin

Omsider kom der en ordning af den gejstlige betjening af de militære værn. Det skete mere end 2 år efter, at det udvalg, som havde behandlet sagen, havde afgivet betænkning. I september kom kundgørelsen om *feltpræsteordningen*. En overgang var der nogen uro, idet forsvarsministeriet af økonomiske grunde overvejede en nedskæring (KD 25/2 ff.). Den ordning, der kom — »efter ubegribelig lang ventetid« — blev hilst med glæde (KD 11/9, PrfBl 793 ff.). I religionsfrihedens navn havde »Humanistisk Forbund« modarbejdet ordningen (KD 27/11 1963, Aktuelt 3/12 1963), nu samlede det interessen om, hvordan den skulle føres ud i livet: Soldaterne må ikke tvinges til gudstjenester. De skal komme helt frivilligt, ganske som i det civile liv. — Ministeriet overvejer igen.

Debatten om *kristendomsundervisningen* (jfr. her p. 405f.) fortsatte intenst. »Folkeskolen« fandt anledning til at gå mod ønsket om eksamen: Det vil ikke gengive skolen et kristeligt præg, blot kristelig staffage; faget står svagt, fordi det kristelige præg er ved at forsvinde fra hjem og

egen kreds (KD 4/4, 12/4, 16/5, SjT 12/4, 27/5; jfr. dog Ekstrabladet 22/5). Præsteforeningen, grundtvigske fortalere for tålsmohed, ja en gejstlig partifælle fulgte ministeren. (Talefriheden er ikke krænket, det drejede sig om nogenlunde sømmelig optræden. Lad Søbyes intention, skræk for en borgerliggjort kirke, være rigtig. »I dette tilfælde kan det blot ikke undskyldte manden«, Jørgen Jensen PrfBl 295, DKt 227, 494, S. Birke i SjT 20/5). — I sin bog »Råb det fra tagene« hævder Søbye, at han blev afskediget, fordi han ikke kunne tie om sandheden, nøjes med åndelig tågetale eller som levebrødspræst lade uret gælde for ret (64). Kirken har solgt Jesu ord for at få magt, penge og position (92). Hvis socialisterne vil være tro mod Jesu forkyndelse (»folkets mand og oprøreren fra Nazareth«), så kan de ikke længere nøjes med at undlade at gå i kirke (97), de må melde sig ud. De må nægte kirken deres penge, for de bliver brugt »til at opretholde et system, som [både] hindrer folket i at møde Jesu ord« og en retfærdig fordeling af goderne (98). Derfor begyndte Søbye »Den danske Frikirke« (KD 5/6, 4/8, 19/9). Den fik siden — med 150 medlemmer (KD 16/10) — navnet »Den evangelisk socialistiske Kirke«, og det blev igen til »Danmarks Frie Kirke«.

skole. Og eksamen kan måske genskabe ydre respekt for det, men det er ikke den kilde, som fornyer åndslivet (95). Flere lærere udtrykte betænkeligheder under den fortsatte diskussion, der gled ud, fordi formålet med undervisningen — kundskab eller forkyndelse — stod uafklaret (jfr. Folkeskolen og Realskolen). Heller ikke i dagspressen fandt eksamensønskerne forståelse (e. KD 28/1, 29/1, 10/2). De grundtvigske syntes tavse (jfr. dog KD 10/8), mens kravet fik støtte også fra kirkens venstre fløj (således prof. Sløk: Faget falder udenfor den stemning af eksamensmæssig alvor, der ellers behersker skolen; det er blevet et udmattende fag at undervise i, hvor der kræves toppræstationer hver eneste time, AAST 1/11; jfr. Religionslæreren 30, KD 3/4, 28/4, 14/5, 15/5, 29/9, 1/10).

Målbevidst tog det konservative Folkeparti kravet om »Styrkelse af kristendomsundervisningen i skolerne« med blandt de hovedpunkter, der viser partiets positive politik (Berl. Tid. 12/4). Det gled dog ud i partiets valgudtalelse (Berl. Tid. 16/8)⁷.

⁷) I forårshalvåret markerede de konservative stærkt deres interesse for kirken. Ifølge »Arbejdsgrundlag for det kons. Folkepartis folketingsgruppe« vil partiet befordre fremskridtet i forening »med vor kristelig-humanistiske kulturarv« (3), efterleve grundlovens ord ved at skolebørnene undervises i folkekirkens lære (8), og støtte kirkebyggeriet (10. Jfr. her note 5). I pjecen »I går, i dag, i morgen« (uds. juni) hedder det, at partiet ønsker »at værne kirkens frihed, styrke kirkens stilling i samfundet og kristendomsundervisningen udbygget i skolerne« (16). — Partiets formand, Poul Sørensen, udtalte i et interview, at han var blevet overbevist om, at det ville være rigtigt med eksamen. »Vi har fornemmelsen af, at det er noget, der optager uhyre mange. Vi har mærket det på vore møder landet over« (Information 13/4, jfr. KD 30/7). — Efter valget blev det diskuteret livligt, hvorfor Venstre på landet tabte stemmer til de konservative. Ingen syntes dog at finde en medvirkende årsag i de konservatives markante kirkelige standpunkt (jfr. IMT 403 f. og Kirkefondets generalsekretær, KD 7/9).

Livet indenfor rammerne.

Sidst i 1963 udkom *Prøveritualbogen*. Her forsøgte det udvalg som bisperne havde nedsat — »i kontinuerlig sammenhæng« med den stedfundne udvikling i gudstjenestelivet — at imødekomme »legitime behov«. Det betød for gudstjenestens vedkommende en præcisering af og hensynstagen til, »at den normale højmesse-tjeneste er en nadvertjeneste«. Videre foreslog udvalget (undtagen biskop Schiøler) at genindføre Kyrie og Gloria, men ikke Introitus. Flertallet (undtagen Schiøler og Rich. Fangel) ønskede en fyldigere form ved nadverliturgien, enklere ritualer skal dog også kunne bruges. Dåben finder almindeligvis sted under gudstjenesten. Men særlige dåbsgudstjenester kan være nødvendige, og her skilles udvalget på spørgsmålet om, hvorvidt »den fulde tilspørgsel til hvert barn« skal bevares eller ej. Det er ikke teologiske eller principielle forskelle, der skiller, men blot en »forskellig vurdering af, hvad der er den værdigste og rigtigste dåbsform«.

Ved præstevielse er »embedsautoriteten i tidens løb . . . blevet stærkere fremhævet hos os end hos andre«, og handlingen har fået »et stærkt konfessionalistisk præg«. Derfor møder udvalget med ændringer til ritualet, og forpligtelsen bliver positiv uden at folkekirkens karakter udviskes. Det samme gælder ved bispevielsesritualet, da »det er tydeligt at det ikke er en indvielse til et andet embede, men en bekræftelse af præstevielsen og en udvidelse af funktionerne«.

Udvalgets formand, biskop Høgsbro fremlagde forslaget med glæde over, at man i det alsidigt sammensatte udvalg havde lært at arbejde sammen og lytte til hinanden (KD 16/11 1963). Men »enheden og fællesskabet« i udvalget viste sig ikke så meget udenfor det under de videre drøftelser. — Man var gået en mellemvej. Det var ikke mærkeligt, sagde professor Prenter, for havde man forsøgt sig

med gennemgribende ændringer, så ville gudstjenesten være blevet en slagmark mellem de højkirkelige og andre (KD 7/3). Men forslagene tilfredsstillede ikke begge parter lige godt.

Højrefløjen kaldte højmesseforslaget »en meget værdifuld landvinding«, mens der var tendens til »udglidning fra det bibelske og lutherske« ved præstevielsesritualet (Erik Ågård, MrBl 56 ff., Reformatio 4 ff., PrfBl 61 ff.). — De grundtvigske viste klart modvilje mod den »liturgiske oprustning« (biskop Høirup, AAST 15/3), men glæde over at »visse katolske rester« forsvandt ved ordinationsritualerne (DKt 1963, 510). Og der kom stærkere kritik af kompromiset. »Højmesseforslaget var ensbetydende med den mest radikale ændring i vor kirkes gudstjeneste i de sidste 400 år«, skrev universitetsadjunkt Chr. Thodberg. Vor gudstjeneste havde hidtil stået i forkyndelsens tjeneste, forslaget gik den anden vej og ville ved »liturgisk arkæologi« yderligere øge den voksende afstand mellem den almindelige befolkning og gudstjenesten (KD 14—16/12 1963, jfr. 7/2, 14/2).

Kan man imødekomme begge fløje ved valgfrihed (jfr. DKt 1963, 509), hvis modsætningerne viser sig »for store til, at der kan bygges bro over dem med en fælles liturgi«? (H. O. Okkels, KD 18/3). Mange spår ihvertfald »en lang drøftelse«. Forslagene prøves så småt og diskuteres lidt mere af præsterne (jfr. debatten om »politi-cirkulæret« AAST 27/9, KD 21/10, PrfBl 239). Stilfærdigere taler lægfolkene med (KP 4/8, KD 16/10, 27/10).

*

Hvad er *kristen moral*, og hvordan gør kirken den gældende? Det spørgsmål er ikke nyt, men føles mere påtrængende, når massemedier rejser debat, kræver og giver oplysning og helt usminket tegner den baggrund, hvorpå kirken skal tale.

Det blev som så ofte før seksual-morale, som måtte

holde for, da fjernsynet skabte røre. Mange finder, at udfordringen udefra er så stor, at man i kirken må finde sammen og stå fast. Andre overvejer, hvordan kirken idag skal tale forståeligt, således dr. Svend Lerfeldt. Han ville ikke svare den ungdom, som spørger: »Hvorfor skulle jeg ikke?« med et: »Fordi det er synd«. For det var ikke noget svar at komme med. Kristendommens krav er det, at vi skal tjene hinanden og »kærligheden er prøvestenen for enhver adfærd« (KD 3/2). — Hermed var debatten igang. Det standpunkt betød, at de 10 bud var »droppet«, mente C. Bartholdy, mens sognepræst Asger Højlund var skuffet over, at formanden for Kirkeligt Centrum — det har ellers stået for »troskab mod gammel kristentro« — kunne støtte en »udglidende modernisme«. Den betød, at vi selv blev »øverste dommere over, hvad der er ret og vrangt, når vi ikke lader Guds bud i selvgyldig myndighed konkretisere for os, hvad der i den konkrete situation er kærlighed« (KD 6/2).

Snart lød spørgsmålet: Hvad siger kirkens ledere? Vi venter med længsel på, at også vore biskopper, som de norske »ville samles til at sige noget vægtigt i dette spørgsmål med det ansvar og den myndighed, det giver at være den danske kirkes talsmænd« (Sv. Aa. Nielsen, e. KD 12/2). Ret omgående afviste flertallet af bisperne, at de var kirkens talsmænd. En biskop har kun myndighed i sit eget stift. Kirkens røst må man gå i kirke for at høre, sagde biskop Schiøler. Den har heller ikke nogen fasttømret etik at pege på, men Jesu krav, som den enkelte må høre under eget ansvar (KD 14/2, jfr. Kirkeligt Centrum 31 ff., KD 14/4, 28/11, PrfBl 268 f.). »Det er virkelig på tide, at kirken for folkets skyld siger fra, så klart, at det høres«, svarende sognepræst P. Sevelsted. Det må ikke siges, at den, »kujoneret af frisind og falsk angst for at forråde Evangeliet, tav, da den skulle tale« (KD 26/2).

Der var andre, som ikke kunne nøjes med at tale, de måtte handle. Først prøvede en kreds (med Asger

Højlund som ordfører) at standse en fjernsynsserie, be-regnet på skolernes seksualundervisning, hvori der vistes præventive midler (SjT 18/3, KD 21/3, 24/3). Og de gik videre for at vende folkestemningen og skabe et modpres overfor det pres, som frihedens apostle øver på radio og fjernsyn for »energisk og målbevidst at gennemsyre vort folk med en moderne kønsmoral« (KD 25/3). En større kreds, næsten alle fra kirkens højre fløj (bl. a. professor Prenter, præsterne C. Bartholdy, Kr. Friis, Sv. Aa. Nielsen og initiativtageren, Asger Højlund — Jørgen Glenthøj kom siden til) tog initiativ til en adresse til regering og folketing. De ønskede 1) at befolkningen blev beskyttet mod hensynsløs spekulation i sex ved en strammere håndhævelse af lovbestemmelserne, 2) at radio og TV støtter det karakteropbyggende arbejde, 3) at seksualundervisning kun gives i større sammenhænge, og sådan at det betones, at seksuelt samliv hører hjemme i ægte-skabet, at seksuel afholdenhed ikke er skadelig og uden at der undervises i »brugen af« præventive midler.

Fortalerne måtte både kæmpe mod modadresser (KD 21/4) og modsigelser fra andet kirkeligt hold (KD 1/4, DKt 147)⁸. Samtidig vendte de sig mod Kristelig Lytterforening, som de fandt svigtede sit ståsted (KD 31/3, 2/5, 25/9, SjT 9/4). Adressen fik til gengæld støtte fra Indre Mission (KD 18/4) og samlede 87.000 underskrifter (KD 29—30/5; kun en biskop, F. Beyer skrev under). — Under sidste runde spurgte pastor Dalum Christensen, om tiden ikke var inde til at danne en bekendelsesfront mod »den folkekirkelige pseudo-teologi«, en samling om skrift og bekendelse. »Den kirke, der ikke vil kendes ved anden legitim kristelig situation end retfærdiggørelsen, den

⁸) Jfr. hertil og til det følgende Birkedal Nielsen: »Kirkeligt Samfund . . . ønsker at være en bevægelse, der er udtryk for et kirkens genmæle imod den almindelige menneskelige tilbøjelighed til at forlade sig på organisation, autoritet og flertalsbeslutninger« (Vartovbogen 140).

sælger mennesker til slaveri under synd« (e. KD 11/5, jfr. Det nye år 42, 65).

*

Årets to *bispevalg* og det nordiske bispemøde holdt liv i spørgsmålet om bispernes ansvar. Har de råd til at tie, spurgte redaktør Jørgen Ginnerup (SjT 13/8). Det mente biskop Høirup i fjernsynet (KD 17/8). Men det svækker og forvirrer, at bispeembedet er stumt, sagde den afgående biskop Høgsbro (KD 2/10), mens Bartholdy bidsk kommenterede tavsheden: »Jeg har selv udtænkt en forklaring, men har ondt ved at tro på den. Min forklaring er, at det at tie, er det nemmeste« (IMT 550). Lidt mere uvildigt kommenterede en lægmand: »Som mennesker i fremragende stillinger hører vi gerne biskoppernes røst og savner den vel af og til, men paver trænger vi ikke til« (chefredaktør Erhardt Larsen, SjT 18/8).

En overgang så det ud til, at bispevalget på *Lolland-Falster* blev uden spænding med korshærschefen Haldor Hald som fælleskandidat (KD 18/4). Nu blev pastoralseminariets forstander, L. Brøndum også opstillet. Men her drejede valget sig ikke om kirkelige retninger eller teologiske modsætninger (KD 30/4, 9/5, KP 12/5). Haldor Hald blev udnævnt, da han fik 434 stemmer mod Brøndums 300.

Helt anderledes gik det i *Haderslev* stift. Ret hurtigt opstillede en kreds den moderat højkirkelige provst Alshauge (KD 14/5, 23/5). Til stor skuffelse for sine tilhængere veg han pladsen for provst Sv. Aa. Nielsen, da denne samlede flest stemmer på den kirkelige højrefløjs opstillingsmøde (KD 4/6, 8/6, 11/6, 12/6). De grundtvigske havde lettere ved at samles om deres kandidat, provst Th. Kragh. Og han syntes at kunne regne med støtte fra Centrum, socialdemokrater og partiløse (KD 4—5/6). Med de to kandidater blev der virkelig spænding. Valget vil trække »de nye fronter op, som synes på vej i folkekirken, og det vil være muligt at se, hvordan det brede lægfolk

reagerer«, skrev Kristeligt Dagblad (13/6). Det, og de to kandidater, sørgede for, at det blev klart, hvad valget drejede sig om, bortset fra kirkeforfatningssagen (hvor begge var mod) alle stridsspørgsmålene:

For eller imod kvdl. præster? Skal en biskop være »medarbejder på andres glæder« eller »leder og vejleder«? Skal kirken blot »pege på Kristus og ham alene« eller tillige give Guds konkrete vejledning (og ikke private meninger)? Og gav kirkens stilling, trods megen ligegyldighed, alligevel grund til optimisme, eller var den i sin svaghed truet både af statsmagten og af en afsporet teologi, som lader folkets ønsker gælde fremfor Guds vilje? — Sv. Aa. Nielsen udtrykte tillige glæde over, at der var en bibeltro fornyelse på vej. Glæden omfattede også de højkirkelige — »trods alt det meget ydre, som kan støde os« — fordi de var en del af den fornyelse (KD 11/7).

Provst Kragh blev udnævnt efter »en overraskende stor sejr«. Han fik 799 stemmer, Sv. Aa. Nielsen 436. Valgets tale blev kommenteret meget og længe (KD 3/9; DKt 363; Dickmeiss KD 7/12; Müller Berl. Tid. 22/11; KP 11/12; Reformatio 91, Ulsdal AAST 27/9). Og en kommentar skal med her. »Vi må jo se i øjnene, at der inden længe ikke blandt vore biskopper vil findes nogen, der vægrer sig ved at ordinere kvinder til præster. Men sæt nu, at der var, som der vitterlig har været, mandlige teologer, der vægrede sig ved at modtage ordination fra en biskop, der har ordineret kvinder«? spurgte pastor B. Riisgaard (Reformatio 92)⁹. — For taberne måtte udfaldet blive en endnu større udfordring.

*

Og præster fra kirkens højre fløj var forlængst — før strukturkommission, seksual-adresse og bispevalg — gået

⁹) Der blev lidt røre, da Elna Bækdorf udnævntes til præst i Sorø. Provst Sv. Aa. Nielsen vægrede sig ved at indsætte hende og overtage tilsynet. Det løstes ved at biskop Schioler overtager tilsynet, mens indsættelsen sker uden provst (SjT 31/10, 28/12).

igang med at klare sig deres kirkesyn og formulere deres standpunkt. Den 20. november, efter 3 års arbejde, fremlagde 11 præster — med tilslutning fra professor Prenter og biskop Baun — deres resultat i pjecen »*Kirkens Ja og Nej*«.

Den fremkom på et tidspunkt, hvor der i forvejen var røre. Det var vel et tilfælde, at fjernsynet just ugen før demaskerede folkekirken i udsendelsen »præst eller kusstode«? Her lod redaktør Tage Elmholdt såvel »manden fra gaden« som en række præster (bl. a. C. Bartholdy og den højkirkelige Th. Kühl) tage al glans af folkekirken (Kritik af ensidigheden, se KD 16/11, 23/11). Og samme dag, umiddelbart før indvielsen af de to nye biskopper, afklædte programsekretær Kaj Erik Lindqvist i landets største dagblad flertallet af bisperne deres bispekåbe (Berl. Tid. 13/11).

Lindqvist fandt anledning til at overveje, »om vi fortsat har biskopper i vor kirke, der vil sætte Guds vilje over folkets«. Det var svært at være biskop i en tid, hvor kirkens styrke vurderes efter medlemstallet. Og det sidste bispevalg — »det største bispevalg-nederlag i Haderslev Stifts historie« — havde vist bred tilslutning til det bredt udflydende folkekirkelige syn. Men bispevielsesritualet taler om, hvordan en biskop skal være. Det må enten tages alvorligt eller afskaffes, for det er ikke »en ærlig sag at opretholde det på papiret og anvende det under stor festivitas«, når man forventer af de indviede bisper, »at de efter evne skal nedbryde respekten for det«.

Der kom svar ved bispevielsen. Her sagde biskop Westergaard Madsen: Bispers og præsters myndighed er den, at Gud har pålagt dem at forkynde evangeliet, og anden myndighed har kirken ikke. Fra højre og venstre fløj kan der komme velmente indsigelser. Men »hver gang kirken er for fejj eller for hovmodig, kalder Guds ord den tilbage til dens eneste opgave, at holde sin prædiken for folket« om Guds gerning i Kristus, til dom over ulydighed og til oprejsning i troen (PrfBl 889 jfr. KD ²⁸/11).

Det var ikke underligt, at de 11 præsters pjece fik en flyvende start (35.000 ekspl. inden årets udgang), og at pressen vejrede stof. »Kirkens højre fløj« gør oprør (SjT 20/11) eller: det trækker op til »kirkekamp«, var nogle overskrifter (JyPo 20/11, Berl. Aften 21/11). Stilfærdigere bød Kristeligt Dagblad pjecen velkommen. Det håbede på en nyttig og frugtbar samtale mellem modernitetens og traditionens tilhængere, som nu omsider havde taget til orde. Kan det komme til samarbejde mellem en høj-kirkelig bevægelse og Indre Mission, som principielt er lavkirkelig, spurgte bladet. Og har folkekirketanken så bred tilslutning, at tanken om en bekendelseskirke vanskeligt kan vinde gehør? (20/11).

I pjecen skriver de 11 præster, at en klaring i folkekirken er »livsnødvendig«. »Mange præster føler sig stående i en konflikt mellem deres præsteløfte og den kirkelige udvikling«, og lægfolk kan ikke få »et klart svar på, hvad [kirken] anser for ret og vrangt i de spørgsmål, som angår frelsen«. Derfor må den kæmpe for, at grænsen mellem bekendelse og fornægtelse træder tydeligt frem overalt, så »skellet mellem tro og vantro ikke nedbrydes«.

Først gælder det autoriteten i kirken, Guds ord. Savner kirken tillid til Bibelen står den uden myndighed. På Bibelens grund må kirken forkaste, at evangeliet er »en almindelig teori om, at Gud altid er nådig og tilgiver enhver«, uanset om han begærer det eller ej. Både dåb og nadver — her er »Kristi legeme og blod virkelig tilstede« — må derfor modtages og fastholdes i personlig tro. Og den kristne kirke omfatter ikke uden videre alle folkekirkens døbte, skriver de 11, som kalder »en sorgløs folkekirkelig barnedåbspraksis, der undlader alvorligt at indskærpe de barnedøbtes forældre ansvar og pligter« for uforsvarlig. — Kristendom er på den ene side ikke blot moral, på den anden side kan kristendom og lydighed ikke skilles. »Evangeliets forkyndelse ... må indeholde Guds konkrete bud som hans vejledning og støtte«.

Om embedet siger pjecen, at det er »indstiftet af Gud«. Det betyder dog ikke, at præsterne alene står ved roret, mens lægfolket blot må adlyde (jfr. her p. 409). For lægfolk har — foruden ved flittig deltagelse i gudstjenesten — et »uafrysteligt« ansvar for kirkens forkyndelse; de skal yde vågen og kritisk bistand til præsterne, ja de har »medansvar for prøvelsen af præsternes lære«. — De troendes almindelige præstedømme er ikke identisk med »et demokrati i kirken, som hviler i sig selv«, men betyder at læg som lærd har ansvar for kirkens vækst i verden og for, at den fungerer som kirke.

Pjecen slutter ved udgangspunktet, kirkens situation i dag: Fordi den skal være kirke for hele folket, skal flertallets ønsker ikke fremmes »uden at deres kristelige og kirkelige ret er prøvet«. Kirken må stå frit overfor folkeflertallet, så den kan øve sin tjeneste i troskab mod »dens eneste Herre og opretholder«. »Den folkekirkeordning«, som grundloven giver, »er en god borgerlig ordning«, sålænge staten ikke direkte eller indirekte begår indgreb i kirkens frihed. Og kirken må stilles friere, så den kan yde støtte til egl. sognearbejde, og så arbejdet for ydre mission og økumenisk forståelse kan få en organisk plads indenfor den folkekirkelige ramme. Men den kan ikke affinde sig med en »ren statskirkeordning«, som giver folketing og regering ret til at gribe ind i dens indre liv¹⁰.

*

Der er sammenhæng mellem »Kirkens Ja og Nej« og den tidligere nævnte seksualadresse. Grundsynet er det samme og flere navne går igen begge steder. De vil med pjecen

¹⁰⁾ Det er vel som eksempel herpå, at man i en parentes vender sig mod den måde, hvorpå der blev åbnet adgang for kvdl. præster. Her drejede det sig mindre om, hvad der var Herrens bud, siges det i pjecen, og mere om den folkekirkelige opfattelse af sagen og om, hvad bisperne var villige til. Derfor kom de kvdl. præster »inden der i kirken var søgt opnået enighed om, hvorvidt dette stred mod apostlenes anvisning og Jesu Kristi indstiftelse af embedet eller ikke«.

samle dem, »der erkender vor kirkes nød og både i forkyndelse og handling vil stå på Bibelens grund«. Den indvarsler et større møde, hvor arbejdet skal videreføres på bredest mulig basis, bl. a. med en fyldig repræsentation af lægfolk. Lad så være, at kredsen omkring pjecen delvist er en anden, det højkirkelige islæt er mere fremtrædende. For de højkirkelige har ihærdigt bejlet til Indre Mission (Reformatio 112, 116 ff., B. Ulsdal i KD 12/11, 2/12). Og passager i pjecen såvel som de kommentarer, der ledsagede dens udsendelse, kan give indtrykket af, at man har villet skabe et fælles grundlag for hele kirkens højre fløj, på hvilken man kunne kalde til samling og handling (bl. a. Højlund i KD 20/11; Glenthøj: »IM står bag os, helt op i topledelsen«, JyPo 20/11). — Sigter pjecen mod bekendelsesfront? Provst Sv. Aa. Nielsen mener ikke, at der blæses til kirkekamp, og man har ikke planer om at smide kættere ud. Man vil en åndelig kamp, for at nå til klaring af de problemer, som folkekirkenes stilling rejser. Selv i Indre Mission er det venstreorienterede folkekirkesyn trængt frem. Og når pjecen har form som bekendelsesskrift, betyder det ikke, at de 11 har sandheden, som de kan tugte andre med. De siger, hvad Gud har ladet dem høre, til tugt og klaring også for dem selv. De ejer ikke Guds ord, så de kan skære det til efter behag, men de må lytte til det i ydmyghed. Og det er til denne lytten »i fællesskab og samtale, at vi indbyder alle, der vil stå på kirkens gamle grund« (Berl. Tid. 22/12).

Den videre debat, og det planlagte større møde, får vise, hvilket sigte de 11 har, og hvilket svar de får. Foreløbig skal det blot nævnes, at forstander Edv. Jensen, IMs næstformand, lidt tøvende udtalte glæde over deres aktion. Han håbede, »at en meget stor del af lægfolket stiller sig bag dem« (KD 31/12). Og i Indre Missions Tidende blev der indbudt til drøftelse med tak for »den virkelig glædelige overraskelse til enhver, der holder af vor folkekirke« (683, jfr. 403). Forud havde sognepræst Henrik

Christiansen taget forholdet mellem de højkirkelige og IM op. Han nåede til det resultat, at man stod sammen på meget væsentlige områder, mens forskellene var små, men sluttede dog: De to parter kunne arbejde i samme retning »hver i [sin] bevægelse« (651). Det fik siden den formulering: Pjecen havde et anliggende, »som var og er IMs og som i det store og hele er den nye højkirkelige bevægelses sigte« — og som oprindeligt også var Grundtvigs (PrfBl 1965, 17).

Økumenisk arbejde — ydre mission.

Året bragte stiltfærdigt et besøg af russiske kirkefolk (KD 9/4, 29/4, KP 28/4) og meget røre omkring den europæiske kirkekonference, som der var indbudt til på »Nyborg Strand«. Da storpolitik hindrede østtysk deltagelse, søgte kirkeministeren at finde en praktisk løsning. Det glippede (KD 29/7 ff.). De gode viljer førte alligevel til et møde på tværs af politiske grænser, konferencen blev holdt på et dansk skib i internationalt farvand.

De forventninger, som Vatikanerkoncillets første samlinger vakte, svandt ikke bort, men blev mindre. Det skyldtes pave Paul VI's betoning af pavens primat (KD 13/8, 18/8) og hans indgriben på konciliet, så samlingen bl. a. endte uden at erklæringen om religionsfrihed var vedtaget. Der syntes udenfor romerkirken vilje til at forstå, at forsigtigheden skyldes interne vanskeligheder; skuffelsen var dog klar: »Det bliver næppe i denne paves tid, det kommer til en frugtbar tilnærmelse mellem Romerkirken og de andre kristne kirker« (KP 15/12, jfr. KD 12/12).

Og så beretter missionærer dog om, at på missionsmarken er forholdet mellem katolikker og protestanter i de senere år »ubemærket og uofficielt« ændret, og at den hårde konkurrences tid er forbi. Det skyldes ikke pave Johannes XXIII's politik, men situationen derude. Begge parter må søge »tilbage til Bibelen«, bag om Tridentinerkonciliet

og reformatoriske bekendelsesskrifter. Kunne de nye kirker blive virkelig frie, d. v. s. »økonomisk uafhængige af Vesten, ville de sikkert kunne finde sammen i et endnu stærkere samarbejde« (Kaj Baagø, DMS's årbog 16 ff.).

De hjemlige missionsselskaber efterlyser stadig flere penge og mere mandskab (»likviditetskrise« i DMS, KD 25/9, Sudan nr. 8, Santalposten 172 ff.). De har søgt u-landshjælpen om støtte (KD 14/9, 23/9), og det kan fås til nye initiativer (ellers »ville snart sagt alle danske missionsselskaber kunne kræve at blive moderniseret med støtte«, KD 12/9). Det hjælper sådan set ikke på økonomien, den klares dog nogenlunde i årets sidste måneder.

Forholdet mellem selskaberne er også et stående problem; der er interesse for større samarbejde, det bliver bare til så lidt (KD 22/9, DMS's årbog 22 ff.). Da Østerlandsmissionen fandt, at den måtte standse sin støtte til kirken i Syrien, endte det dog — efter overvejelser om man skulle søge nyt arbejdssted eller standse (KD 18/9) — med et praktisk samarbejde med DMS; samtidig tager de to selskaber udfra samarbejdet i Sydarabien fat på »en principiel forhandling« med »videre perspektiver« (KD 13/3, 23/3, 24/9).

En ting er praktisk bestemte tillempninger, noget andet er hvad evangeliet kræver. I DMS søger man gennem studiearbejde at formulere kirkens missionsforpligtelse og bestemme selskabernes plads i arbejdet. Selv om folkekirkens ordening hindrer større ændringer, må man på det givne grundlag overveje, hvordan forpligtelsen kan tages op af hele menigheden, ikke kun af en del af den (Dansk Missionsblad 182 f., 343 f.).

Også situationen ude tvinger til besindelse. Først er der de hensyn, man skylder de selvstændige kirker. Det kan være svært herhjemme at vente, til kirkerne selv viser initiativ (KD 30/7, 22—23/9). Og der er større perspektiver: »Alt for meget missionsarbejde står på punkter, som blev anlagt for 50 år siden; men vi må ikke stivne i

det sikre og kendte», sagde Erik W. Nielsen (KD 19/9, jfr. Ernst I. Engskov, KD 14/9).

Der er energiske unge, som vil loppe op i de hjemlige missionskredse. Bekymringerne for stagnation ude havde universitetslektor Thorkild Græsholt søgt at bortvejre: Kristendommen vinder ikke frem, blot fordi de unge kirker bliver selvstændige; de skal først lære at blive sig selv så meget, »at de glemmer missionærernes opskrifter på missionsarbejdet« (KD 16/9 1963). Nu vendte Græsholt sig mod opskrifterne: Vestens kirker ser på trods af Bibelens og missionslandenes menneskesyn med mistro på massebevægelser. De vil vinde den enkelte »uden hensyn til hans baggrund eller sammenhæng«, men så vil »hverken Indien eller noget andet land i Asien blive kristnet«. Kristendommen har altid bredt sig som massebevægelse, og vi må glemme vore betænkeligheder og få mod til at forkynde evangeliet for grupperne, for masserne, for »hele folket« (Kirkens Verden 107 ff.).

Og dr. theol. Kaj Baagø kom hjem fra Indien med friskere indtryk og præsenterede dem for DMS's landsmøde: Vi skal plante evangeliet ind i indernes filosofi og kultur, ikke udrydde deres kulturelle arv i buddismen og hinduismen. Vi må forstå deres ubehag ved proselytmageri og megen kolonialisme, som har været gemt i missionsarbejdet, for sammen med dem at spørge: Skal en hindu eller buddist blive kristen i vesterlandsk betydning (evt. lade sig døbe) for at høre Kristus til? Det var svært at svare, men svaret måtte blive nej (Dansk Missionsblad 353 ff., jfr. KD 28/9, AAST 21/6).

De udtalelser fremkaldte kun lidt debat, men »chokerede mange missionsvenner« selv om det ikke kom frem (KD 2/10, 6/10, 30/10, 19/11). Og inden årets udgang prøvede DMS's formand, pastor Rendtorff på bestyrelsens vegne at sætte tingene på rette plads: Missionsarbejdet sigter stadig mod kirkedannelse og vil kalde til sand omvendelse og dåb. Men de nye kirker vil blive langt mere

prægede af deres egen kultur og tænkemåde, og vi må møde de fremmede religioner med stilfærdig ydmyghed, ikke overlegenhed¹¹. Baagø havde talt udfra »en fast overbevisning om, at evangeliet skal forkyndes«, og det er værdifuldt at en missionær peger på de problemer, som et virkeligt møde med de højere religioner rejser. Når dette møde for alvor finder sted, da vil det rejse »flere spørgsmål end dem, som dr. Baagø har peget på« (Dansk Missionsblad 451 f.).

¹¹) Om forholdet mellem kristendommen og de ikke kristne religioner, det vigtigste spørgsmål i foredraget, har de kristne tænkere ikke kunnet nå til enighed. De svarer ikke entydigt på, om det er Gud, der handler i de ikke-kristne religioner, eller om det er rent menneskeværk, skrev Rendtorff. »Derfor kan vi heller ikke udtale os klart i den sag, men vi må henvise vore læsere til den theologiske faglitteratur om dette spørgsmål«.

Institut for Dansk Kirkehistorie

Københavns Universitet

Vodroffsvej 8, København V. – Telf. Hilda 2272

Institut for Dansk Kirkehistorie, der blev oprettet i 1956, er et forskningscentrum, hvorudfra det er tanken at organisere og igangsætte en systematisk udforskning af den danske kirkes historie. Desuden udgiver Instituttet »Kirkehistoriske Studier« og en række andre publikationer.

I serien »Kirkehistoriske Studier« er hidtil udkommet:

1956: 1. *H. P. Christensen*: St. St. Blichers Tro. 134 s. Kr. 9,00.

1957: 2. *S. Giversen*: Sandhedens Evangelium. 123 s. Kr. 12,00 (udsolgt).

1958: 3. *K. Banning*: En Landsbylærer. Skolelærer Rasmus Sørensens ungdom og lærergerning 1799—1844. 131 s. Kr. 8,00.

4. *K. Banning*: Degnekristne. En studie over den gudelige vækkelse på Sydvestsjælland med særligt henblik på skolelærer Rasmus Sørensens virke. 357 s. Disputats. Kr. 18,00 (udsolgt).

5. *Kaj Baagø*: Magister Jacob Christian Lindberg. 380 s. Disputats. Kr. 24,00.

1959: 6. *N. O. Jensen*: Luthers Gudstro. 235 s. Kr. 18,00.

1960: 7. *P. G. Lindhardt*: Breve fra F. C. Krarup til Lyder Brun. 209 s. Kr. 12,00.

8. *K. Banning*: Forsamlinger og Mormoner. Redegørelserne fra gejstligheden i Sjællands stift for den gudelige forsamlingsbevægelse og mormonismen i henhold til biskop H. L. Martensens cirkulære af 16. juni 1854. 302 s. Kr. 18,00.

9. *N. Thomsen*: De stærke Jyder og Haugianerne. Breve fra en vækkelse. 128 s. Kr. 10,00.

10. *Et Kirkeskifte*. Studier over brydninger i dansk kirke- og menighedsliv i det nittende århundrede under redaktion af Hal Koch. 403 s. Kr. 22,00.

1961: 11. *Johs. Pedersen*: Fra Friskolens og Bondehøjskolens første Tid. 153 s. Kr. 12,00.

12. *Arne Schmidt*: L. P. Larsen's Teologi og Missions-syn. 78 s. Kr. 6,00.
13. *K. E. Bugge*: Theologi og Pædagogik historisk be-lyst. 189 s. Kr. 14,50.
14. *K. Gjering*: En missionspioner. H. P. Børresens liv med særligt henblik på hans missionsvirksomhed. Disputats. 380 s. Kr. 24,00.
- 1962: 15. *Curt Hahn Kristensen*: Seminarium Pædagogicum. Det pædagogiske Seminarium ved Københavns Universitet 1800—1811. 109 s. Kr. 13,50 incl. om-sætningsafgift.
- 1963: 16. *Paul C. Nyholm*: A Study in Immigrant History: The Americanization of the Danish Lutheran Churches in America. 480 s. Kr. 24,00 i. o.
17. *Emil Larsen*: Urovækkeren Mogens Abraham Som-mer med særligt henblik på Haderslevtiden. 211 s. Kr. 22,00 i. o.
18. *T. Dahlerup*: Studier i senmiddelalderlig dansk kirke-organisation. 186 s. Kr. 19,50 i. o.
19. *K. E. Bugge* (red.): Tro og Tale. Studier over Hans Tausens Postil. 240 s. Kr. 25,75 i. o.
- 1965: 20. *Holger Bernt Hansen*: Fynske Præstekonventer. Stu-dier over den fynske geistlighed 1809—1848. 224 s. Kr. 12,00 i. o.

Andre udgivelser:

- 1960: *A. Pontoppidan Thyssen* (red.): Vækkelsernes frembrud i Danmark i første halvdel af det 19. århundrede. Bd. I, indeholdende: Indledning ved A. Pontoppidan Thyssen, og Vækkelse og kirkeliv i København og omegn i første halvdel af det 19. århundrede, ved Kaj Baagø. 30 + 203 s., Kr. 16,00 (indb.). (Dette værk fås kun ind-bundet).
- 1961: *Jakob Rod*: Folkereligion og kirke. 124 s. Kr. 11,25 i. o. *A. Pontoppidan Thyssen* (red.): Vækkelsernes frembrud. Bd. II indeholdende Knud Banning: De Sjællandske Vækkelser. 202 s. Kr. 17,25 i. o.

1962: *Liss Davidsen* (udg.): *Krigerliv og Bondesind. Erindringer fra Treårskrigen af Møller Peder Christensen.* 216 s. Kr. 20,00 i. o.

Lis Jacobsen og Holger Brøndsted (udg.): *En ungdomsbrevveksling mellem P. Munch og J. P. Jacobsen 1889—1901. Bd. I—II.* 362 + 306 s. Kr. ialt 63,50 i. o.

Erica Simon: *De l'union culturelle du Nord.* Fransk kommenteret oversættelse af N. F. S. Grundtvigs »Om Nordens videnskabelige Forening«. 220 s. Kr. 23,25 i. o.

Luthers Skrifter i Udvalg ved Torben Christensen, Niels Nøjgaard, E. Thestrup Pedersen og Regin Prenter. Bd. I, *De reformatoriske Hovedskrifter*, red. af Niels Nøjgaard. 423 s. Kr. 53,00 uindb. Kr. 85,00 indb., begge priser i. o.

A. Pontoppidan Thyssen (red.): *Vækkelsernes Frembrud etc.* Bd. VI indeholdende: *Indledning* ved A. Pontoppidan Thyssen, og *Den Baptistiske vækkelse i Nordjylland* ved Henry Petersen. 198 s. Kr. 17,25 i. o.

1963: *Luthers Skrifter i Udvalg.* Bd. II, *Skrifter om Kirke og Gudstjeneste*, red. af Regin Prenter. 435 s. Kr. 53,00 uindb. Kr. 85,00 indb., begge priser i. o.

1964: *Luthers Skrifter i Udvalg.* Bd. III, *Bibelfortolkning og Prædikener*, red. af E. Thestrup Pedersen. 424 s. Kr. 53,00 uindb. Kr. 85,00 indb., begge priser i. o.

Religionshistorisk brevveksling. Udg. af Lis Jacobsen og Holger Brøndsted. 306 s. Kr. 34,25 i. o.

T. Gudmund-Høyer: *Kritik af et Kirkesyn.* 191 s. Kr. 25,75 i. o.

Luthers Skrifter i Udvalg. Bd. IV, *Evangelium og Samfundsliv*, red. af Torben Christensen. 472 s. Kr. 53,00 uindb. Kr. 85,00 indb., begge priser i. o.

A. Pontoppidan Thyssen (red.): *Vækkelsernes Frembrud etc.* Bd. III—1 og III—2 indeholdende Knud Ottosen, Johannes Pedersen og Anders Pontoppidan Thyssen: *De fynske vækkelser.* ialt 441 s. Kr. 17,25 i. o. pr. Bd.

Under trykning og forberedelse er:

K. E. Bugge: *Skolen for livet. Studier over N. F. S. Grundtvigs pædagogiske tanker.* Disputats, ca. 350 sider, bogladepris ca. 30 kr., udkommer i maj.

Børge Ørsted: I. P. Mynster og Henrich Steffens. En studie i dansk kirke- og åndshistorie omkring år 1800. Disputats, ca. 600 sider, bogladepris ca. 60 kr., udkommer i maj.

A. Pontoppidan Thyssen: Vækkelsernes Frembrud etc. Bd. IV, V+VII.

Biskop P. O. Boisens visitatsbøger. Udg. af Telma Jexlev og Emil Larsen.

Danske medlemmer af *Selskabet for Danmarks Kirkehistorie* kan købe alle de ovenfor nævnte studier og andre udgivelser (bortset fra Kirkehistoriske Studier nr. 1—7 incl.) med 20% rabat. Ved køb af Martin Luthers værker i oversættelse kan dog kun ydes en rabat på 10%. Bøgerne kan bestilles hos alle boghandlere, men en meddelelse om medlemmets navn og adresse må ledsage boghandlerens bestilling til G. E. C. Gads Forlag.

Indmeldelse i Selskabet (kontingent kr. 15,00, der tillige er betaling for abonnement på Kirkehistoriske Samlinger) sker ved skriftlig henvendelse til G. E. C. Gads Forlag, Vimmelskiftet 32, København K. Samtidig bedes man oplyse, gennem hvilken boghandler man ønsker Kirkehistoriske Samlinger og de bestilte bøger leveret.

I Norge har forlaget »Nomi« eneforhandling af udgaven af Martin Luthers værker i oversættelse. De øvrige skrifter i serien kan norske medlemmer købe med 20% rabat og uden at betale dansk omsætningsafgift. Fra Norge sker indmeldelse i selskabet og bestilling af skrifter ved direkte henvendelse til selskabets hovedkommissionær, G. E. C. Gads Forlag, Vimmelskiftet 32, København K.